

Діапазон сприйняття обдарованості: до виховання обдарованих дітей

У статті розглянуто поняття “альтодональна особистість”. Наведені деякі психологічні проблеми, які виникають у процесі розвитку, навчання і соціалізації обдарованих дітей. Виокремлено типи ставлення батьків до факту дитячої обдарованості.

Ключові слова: альтодональна особистість, обдарованість, нужда, батьківське ставлення.

В статье рассмотрено понятие “альтодональная личность”. Приведены некоторые психологические проблемы, которые возникают в процессе развития, обучения и социализации одаренных детей. Выделены типы отношения родителей к факту детской одаренности.

Ключевые слова: альтодональная личность, одаренность, нужда, родительское отношение.

Вивчати обдаровану особистість ми зможемо лише об’єднавши накопичений емпіричний досвід кожного окремого випадку. Кожна особистість є унікальною, а обдарована особистість є не лише унікальною, але й надзвичайно своєрідною у виникненні і розвитку.

Для того, щоб виокремити поняття обдарованої особистості, яку ми будемо розглядати в подальшому, ми ввели поняття альтодональна особистість [8] (від. лат. altus – високий, donus – дар). Поставивши за цілю розглядати альтодональну особистість не в кожному окремому випадку, а чекаючи групу таких особистостей, ми практично унеможлиavimo процес. Альтодональна особистість – це явище, яке не чекає групи (за віковою або територіальною приналежністю).

Якщо ми визначаємо вундеркінда як дитину, що дуже добре користується власною пам’яттю, насичуючи жагу до пізнання, то обдарована (альтодональна) особистість – це дитина яка має, перш за все, надранній розвиток мислення. Поняття “обдарованість”, “обдарована особистість”, “обдарована дитина” не зовсім відповідає поняттю, яке ми розглядаємо. Під категорію “обдарована дитина” підпадає 20-30% [4] від загальної кількості дітей – це діти, які обдаровані в тій чи іншій мірі у

визначеній галузі, як то: мовно обдаровані, літературно обдаровані, математично обдаровані, технічно обдаровані, музично обдаровані, психомоторно обдаровані, соціально обдаровані. Альтодональна особистість – це, перш за все, високорозвинена обдарована особистість. Адьтодональну особистість не можна виміряти коефіцієнтом інтелекту, як не можна розглянути особистість, спираючись лише, умовно кажучи, на кількість віджимань спортсмена від підлоги. Коефіцієнт інтелекту – це одна з характеристик, яка у сукупності з іншими може лише доповнити портрет обдарованої особистості, але ні в якому разі не може слугувати мірилом обдарованості. Обдарованість – це приналежність до верхнього відсотка, що статистично визначено. Альтодональність – це не ступінь обдарованості, інакше кажучи, кожна альтодональна особистість є високообдарованою, але не кожна високообдарована особистість є альтодональною. Альтодональність – пронизує і змінює всі види діяльності, всі аспекти життя, без виключення, змінює особистість, змінює соціальні відносини (манера мовлення, жестикуляція, звички, риси характеру, специфіка відносин з живим і неживим оточуючим світом).

Необхідно, щоб обдаровані діти мали позитивне само-сприйняття. У цьому випадку важливо адекватно оцінювати здібності: ні применшуючи, ні ігноруючи їх або, навпаки, ні надмірно акцентуючи на них увагу. Такий стан справ може призводити до порушень особистісного формування, страждає емоційна сфера дітей. Дитині необхідно відчувати і розуміти, що цінна вона, батьки і дорослі люблять її і бачать в ній зростаючу особистість, а не тільки набір певних видатних здібностей та досягнень.

В окремих випадках діти з високим рівнем розвитку здібностей стикаються з неприйняттям їх соціумом. Батьки не помічають таланту своєї дитини, намагаючись уникнути труднощів. Однолітки не сприймають школяра, який “аж занадто” багато знає, обізнаний у всіх питаннях. Усвідомлення невідповідності очікуванню оточуючих, сприйняття себе “іншим” призводить до того, що дитина починає приховувати свої здібності, з’являються риси конформності особистості. У цій ситуації потрібно говорити не просто про пристосування, про адаптацію особистості, а про фальсифікації власного “Я” [4]. Коли дитину, яка виявляє можливості, непритаманні її

віку, підтримують у розвитку, ставлячись до проявів обдарованості з відчуттям відповідальності, це призводить до позитивних результатів. Коли ж за кожний вияв нестандартності, відносно віку, дитину називають “талантом”, “генієм” – не збираючись нічого робити, окрім як захоплюватись, – це підтверджує думку багатьох дослідників і авторів, які розробляють тему обдарованості, щодо неспроможності таких дітей до розвитку, самореалізації, до досягнень у життєвій діяльності. Вундеркіндами не народжуються і навіть не стають за власної волі, переважно це бажання сім’ї, оточуючих. Можливо саме цим можна пояснити “зрівняння” в досягненнях з іншими дітьми у віці 10-14 років та не зовсім вдалу реалізацію у дорослому житті.

Альтодональна особистість розвивається, не в залежності від соціального визнання, а швидше наперекір йому. Таким людям болісна надмірна увага, їх бажання: пізнати, зробити, визначити, проаналізувати, а не хизуватися і “спочивати на лаврах”.

Коли альтодональна особистість втрачає увагу до себе як до цілісної особистості, коли оточуючі визнають лише її талант, незважаючи на неї в цілому, така дитина може навіть відмовитись від свого дару. Це відбувається саме тому, що така особистість надзвичайно сильна, вона має захисні механізми, які не дозволяють їй втратити себе як цілісну особистість, дає можливість до саморозвитку, самоосвіти, самореалізації. Цілісність і гармонійність розвитку в альтодональній особистості стоїть на першому місці, не дає перетворити себе на “мавпочку”, якою хизуються батьки і захоплюються оточуючі.

Для обдарованих дітей характерні підвищена вразливість і чутливість. Нешкідливі і нейтральні зауваження часто у них викликають бурхливу емоційну реакцію. Необхідно виробляти у дітей даної категорії терпляче ставлення до чужої думки, особливо в тих випадках, коли доводиться стикатися з менш здібними людьми.

Надмірна наполегливість у досягненні мети призводить до прагнення доводити все до повної досконалості. Роботи, виконані на високому рівні майстерності, виконавцем оцінюються як невдалі. Завищені особисті стандарти, незадоволення, оцінювання власної діяльності за дорослим мірками призводять до хворобливих переживань, особистісних драм. Дж. Фрімен,

англійська дослідниця обдарованих дітей, стверджує, що прояви обдарованості пов'язані з якостями і властивостями особистості. Аналізуючи в своїй статті “Нещодавні дослідження обдарованості дітей” [9]. Стан науки в галузі психології обдарованості, виділяє деякі особистісні особливості обдарованих дітей. Дж. Фрімен робить акцент на ролі у розвитку здібностей дітей позитивних емоцій. Страх здатний паралізувати інтелектуальні прояви дитини, такі як цікавість і допитливість. У високоінтелектуальних дітей розвинена саморегуляція діяльності, надмірне керівництво дорослих тільки гальмує розвиток. Серед особистісних якостей індивідів, які досягли значних успіхів, Дж. Фрімен звертає увагу на емоційну стабільність, високу продуктивність, мотивацію, захопленість, низький рівень тривожності. Проте, дуже здатні люди мають проблеми, інтелект створює психологічні бар'єри. “Особливі стреси” обдарованих підлітків можуть сприяти розвитку депресії.

У випадку, якщо в процесі навчання обдарованих дітей їх потенціал не помічається і не використовується в повній мірі, виникають емоційні проблеми. Частина дітей може почати ігнорувати навчання, виявляючи при цьому нонконформістський настрій і невпевненість у своїх силах. Інша частина поступово втрачає інтерес до навчання, зникає мотивація діяльності, з'являється емоційне неблагополуччя, можлива занижена самооцінка. На думку Дж. Фрімен, такі особистісні якості, як мотивація, самодисципліна, допитливість і прагнення до автономії, є ключовими для обдарованої дитини.

У російській психології вивчення обдарованості пов'язане з дослідженням особистості дитини. М.С. Лейтес вважав, що потенціал дитини залежить не тільки від розумових даних, а й від властивостей його особистості. Швидкий темп розумового розвитку часто неоднаково торкається як різних сторін інтелекту, так і рис особистості. Зростання зрілості в одних відносинах може поєднуватися зі збереженням інфантильності в інших [5].

Нерідко особливості обдарованої дитини соціумом сприймається як аномальні, навіть як ознаки відставання, непристосованість. Ці особливості такі: труднощі у знаходженні близьких за духом друзів; проблеми участі в іграх однолітків, які їм нецікаві; проблеми конформності, тобто намагання

підлаштуватися під інших, здаватися такими, як всі; труднощі в школі, де відсутня стимуляція інтелектуального розвитку; ранній інтерес до проблем світобудови і долі [5]. Якщо гармонійно розвивати особистість, не перетворюючи процес розвитку у гонитву за результатом будь-якою ціною, не ставити власне задоволення від досягнень дитини над її потребами, тоді вичерпати здібності просто неможливо.

Коли ми говоримо про те, що дитині необхідне спілкування з самого раннього віку, це не просто заклик, ми говоримо про розвиток дитини, про духовне єднання з батьками, а пізніше – повноцінний розвиток. “У випадку, якщо до завершення становлення мовленевої системи, ... соціальний вплив буде ефективним, з’явиться завершена нова розгалужена мовленева система... Якщо ж цієї “зустрічі” не відбудеться, нужда закономірно розгорнеться новими розгалуженнями, а система мовлення не розвинеться і стане закритою: соціальне не стане біологічним” [1]. Відповідаючи на дитячі питання ми не лише задовольняємо цікавість дитини, ми вчимо її мислити. Необхідно не лише безкінечно відповідати на питання, а саме спілкуватися, ставлячи зустрічні питання, розвиваючи мислення, даючи змогу дитині аналізувати, робити висновки з процесу пізнання.

Освіта в нашому суспільстві будується на запам’ятовуванні великої маси інформації. Вчитель працює ретранслятором, контролером маси знання, яке він повинен дати учням за визначеною програмою. Але що робити з цими знаннями, як застосовувати їх у подальшому житті, як отримувати нові знання, як самостійно розвиватися. Цьому не вчать у школі, тому що необхідно виконувати навчальний план, шкільну програму, які перенасичені настільки, що не залишається часу для мислення і розвитку.

Китайське прислів’я говорить: “ти можеш стати розумним трьома шляхами: шляхом досвіду (це самий складний і гіркий шлях), шляхом наслідування (це самий легкий шлях), шляхом міркування (це самий благородний шлях)”.

Міра свободи – надзвичайно важлива у розвитку людини. Коли наша дитина має бажання займатися тією чи іншою справою – ми повинні підтримати її (купити музичний інструмент, набір для моделювання, завести в спортивну секцію або художню школу), але не можна заставляти через силу займатися цим (грати безкінечно на купленому інструменті,

малювати до запаморочення і т.д.). Звичайно, деяке стимулювання і докладання зусиль необхідне, але міра свободи – ось що головне. Дитина може займатися з такою інтенсивністю, з якою вона може і хоче займатися, а не видавати досягнення за планом батьків чи педагогів.

Будь-які витрати зусиль можливі лише тоді, коли вони приносять задоволення. Задоволення від праці – запорука успіху у досягненні результату. Коли ми бажаємо отримати результат у визначені строки, ми лише забираємо в дитини задоволення від витрачених зусиль, перетворюємо її діяльність на виконання вимог. Для виконання роботи, яка не приносить задоволення на якомусь етапі, вчитися виконувати таку роботу, яка на первинному етапі не дає позитивних результатів (прописи, складання букв у склади, а потім у слова, розтягування зв'язок на етапі підготовки тіла до фізичних навантажень, застібування гудзиків і т.д.) необхідно знаходити пояснення необхідності зусиль і радості, яку врешті-решт принесе така робота.

Гармонійний розвиток дитини відбувається за умови поєднання трьох складових, які вона виконує – гри, навчання та праці. Поєднуючись у цілісність, вони дають творчий процес. Гра є основою розвитку – вона приваблива як для дітей, так і для дорослих. Для того щоб праця не стала тяжкою повинністю, тим самим даючи результат, ніколи не набридаючи, вона обов'язково має вміщати елемент гри, а також пізнавальні моменти – вчення. Під “грою” треба розуміти не розваги, а форму дії, діяльність наповнену смыслом, і смисл цей – вчення. Гра заради гри (навіть найцікавіша) швидко набридає, праця заради праці – руйнує особистість, перенапружує надто швидко. Лише навчання не набридає і не переобтяжує, якщо в ньому є потреба. Найвище щастя в житті людини, коли вона займається улюбленою справою, яка обдаровує нас новим пізнанням, можливістю розвитку і самореалізації.

Якщо дитина має здібності, а ми маємо бажання отримати зиск від цих здібностей, ми перетворюємо працю-радість дитини на працю-примус до останньої краплі сили. Коли ми ставимо за ціль перемогу будь-якою ціною, досягти першого місця де б не брала участь дитина, ми виснажуємо дитину, збіднюємо її розвиток, врешті-решт ми можемо власними зусиллями і бажаннями зламати дитину, яка втратить будь-який інтерес до пізнання, до діяльності взагалі.

Стосунки між батьками і дітьми – вельми складна сфера стосунків для обох сторін. Дорослі нерідко пригнічені життєвими обставинами, відсутністю помічників, вони занепокоєні проблемою заробітку, станом здоров'я, відносинами з іншими людьми, на них лежить відповідальність за всі дії, вони інколи не можуть справитися зі всіма труднощами, в деяких ситуаціях їх охоплює відчуття паніки і, навіть, страху – і це все виявляється в стосунках з дитиною. А обдаровані діти до того ж мають підвищену чуттєвість і розширений діапазон сприйняття, і це спричиняє додаткові складності у їх відносинах з батьками. Дитину з самого народження треба вміти слухати, а головне – почути. Підхопити її бажання і прагнення, допомогти їй, нічого не нав'язуючи, не очікувати результату, який потрібен батькам, не використовувати дитину в досягненні своїх цілей, а допомогти досягти власних висот. "...в маленькій дитини з самого початку дитинства встановлюється з рідними близькими людьми те, що називається особистісними взаєминами. В таких взаєминах дитина не тільки досягає задоволення своїх потреб, викликаних його нуждою, використовуючи інших людей, але і вона розкривається в цих відносинах. І робить вона це непомітно для себе і, природно, не навмисно" [2]. Важливим аспектом є ставлення батьків до дитячої обдарованості. Очевидно, що цей факт один з основних, який впливає на реалізацію можливостей дитини. Можна виокремити типи ставлення батьків до факту дитячої обдарованості:

- *позитивне* (коли батьки уважно спостерігають за розвитком дитини, виявляють ранні прояви обдарованості, адекватно сприймають цей факт);
- *конструктивно-позитивне* (коли батьки розвивають дитину всіма доступними методами, зважаючи на потреби дитини, включаються в процес розвитку, розвиваючись і навчаючись паралельно)
- *ігноруюче* (коли батьки ніяк не реагують на прояви обдарованості, чекають коли "це" закінчиться);
- *негативне* (коли батьки сприймають обдарованість дитини, як щось непотрібне, вони не знають що з цим робити, "краще б дитина була як всі");
- *гіперсоціальне* (коли батьки вбачають в обдарованості престижність, можливість самоутвердитися через видатні здатності власних дітей чи реалізувати свої потенціальні можливості, які не відбулися);

Середовище є досить важливою умовою, у якому за певних обставин стимулюється творча діяльність, розвиваються творчі здібності. Важливою умовою розвитку обдарованості є сім'я, а саме:

- структура і емоційний клімат сім'ї;
- стилі стосунків батьки-діти;
- ставлення батьків до дитячої обдарованості.

На жаль, не всі батьки можуть вчасно помітити обдарованість своєї дитини і створити відповідні умови для її розвитку. Багато психологічних проблем обдарованих дітей обумовлені ставленням батьків до самого факту обдарованості їхньої дитини. Інколи на явні ознаки обдарованості дитини звертається увага лише тоді, коли вони в неї вже досить чітко проявляються, особливо у процесі навчання в школі або якоїсь іншої діяльності.

Одна з головних психологічних проблем обдарованих дітей полягає в тому, що в них вбачають дітей лінивих, упертих, інколи аномальних. Ранній та незвичайний розвиток дитини не помічають батьки з низьким рівнем освіти або невисоким загальним культурним розвитком. У сім'ях, де дитина є єдиною або навпаки, всі діти мають особливі здібності, теж нерідко не розвивають належним чином обдаровану дитину, тому що їй нема з ким порівнювати. Інший варіант – батьки опираються визнанню своєї дитини обдарованою, але коли батьки “заплющують очі” на особливі здібності дітей, ці здібності однак продовжують впливати на взаємини дитини з тими, хто поруч. Тоді дитині самотійно доводиться розбиратися у складних ситуаціях, почуття провини, неприйняття себе, бажання “бути як усі” можуть утруднювати чи навіть зруйнувати розвиток особистості.

Низка проблем виникає через те, що батьківська опіка часто виявляється в надмірному захопленні дитини до якоїсь однієї сфери, наносячи шкоду іншим. Тоді дитина швидко починає розуміти, що в ній особливо цінують батьки, може розвиватись однобоко, засвоївши, що перемогти, стати кращим, першим – це єдиний спосіб заслужити максимум батьківської уваги. Гіпертрофована увага до якоїсь однієї здібності дитини впливає й на її самосприймання, на формування Я-концепції. Наслідки такого ставлення:

- талант може бути “заритий у землю”;
- розвивається невротичне бажання завжди бути першим;
- непомірні батьківські амбіції можуть викликати високий рівень агресивності та ворожості дітей.

Талант не народжується на порожньому місці. Для його формування (крім багатьох суб'єктивних чинників) потрібне відповідне середовище, певна система виховання. Традиційна ж система шкільної освіти з її специфічними, “рамковими” вимогами і критеріями оцінювання інтелектуального успіху не підходить обдарованим. Розкрити механізм обдарованості повністю не вдалося і на теперішній час, тому що це дуже складне утворення, яке охоплює всі сфери психіки — не тільки пізнавальну, а й емоційну, мотиваційну, психофізіологічну, вольову.

Обдарованість за своїм визначенням нездатна розвиватися в умовах зрівнялівки, серед стереотипних форм мислення, серед стандарту “бути як всі”. Іншими словами, не дитина повинна підлаштовуватися під зміст освіти, ламаючи себе, а сама освіта повинна підлаштуватися під кожну дитину. Для обдарованої дитини примітивне розжовування предмета і постійне повернення назад – це прямий шлях до загибелі: якщо вона втратить інтерес, перестане шукати і заглиблюватися, її здібності не розів'ються.

Нам необхідно усвідомити, що обдарованість – це дар для дитини і надвідповідальність для оточуючих, насамперед, для сім'ї. Звичайно, держава повинна допомагати обдарованим та сім'ям, які виховують обдарованих дітей: “Звісно, жодна країна не може дозволити собі витрату талантів, і було б втратою людських ресурсів вчасно не визначити інтелектуальний чи інший потенціал.”, [6], але на сьогоднішній день, вона, принаймні, не повинна надмірно втручатись, нав'язуючи своє бачення виховання і освіти обдарованої дитини.

Розвиток кожної дитини, в тому числі і обдарованої, не може і не повинен визначатися лише роботою загальноосвітньої школи та інших освітніх закладів. Роль сім'ї в цьому питанні неможливо переоцінити. В наш час навіть у школах, напряму зорієнтованих на роботу з обдарованими дітьми, не існує ніяких адекватних програм роботи освітніх закладів з сім'єю обдарованої дитини. Створення таких програм є надзвичайно важливим завданням для психолого-педагогічного загалу. Необхідно організувати підготовку спеціалістів по роботі з сім'ями обдарованих. Дослідження Ф. Фрімена [7], стосовно впливу оточуючого середовища на формування і розвиток обдарованості, визнають її особливу роль. Результати цього дослідження підтвердили наукову гіпотезу про переважне значення умов виховання і навчання в сім'ї для формування обдарованості.

Список використаних джерел

1. Максименко С.Д. Обдарованість: природа, генеза розвитку і саморозвитку / Сергій Дмитрович Максименко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості: Збірник наукових праць / [За ред. С.Д. Максименка та Р.О. Семенової] – Т. 6 – Вип. 3. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 8-14.
2. Максименко С.Д. Генезис существования личности / Сергей Дмитриевич Максименко. – Киев: Издательство ООО “КММ”, 2006. – 240 с.
3. Одаренные дети / Пер. с англ.; [Общ. ред. Г.В. Бурменской, В.А. Слущкого] – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
4. Панов В.И. Не только дар, но и испытание / В.И. Панов // Директор школы. 2000. – № 3. – С. 56-62.
5. Психология одаренности детей и подростков / [Под ред. Н.С. Лейтеса]. – М.: Академия, 1996. – 416 с.
6. Рекомендація 1248 про освіту обдарованих дітей: За станом на 24 квіт. 2005 р. / Парламентська Асамблея Ради Європи. – Офіц. вид. – Брюссель: Рада Європи, 1994.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://azps.ru/hrest/28/889482.html>
8. Янковчук М.М. Нужда як спонукаючий фактор народження обдарованої особистості / Марина Миколаївна Янковчук // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості: Збірник наукових праць / [За ред. С. Д. Максименка та Р. О. Семенової]. – Т. 6. – Вип. 3. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 310-316.
9. Joan Freeman Recent Studies of Giftedness in Children / Joan Freeman // Journal of Child Psychology and Psychiatry T. 36. – Вип. 4, 1995. – С. 531-547.

In this article, a concept of an altodonal person is discussed. Some psychological problems that occur in the development, education and socialization processes of gifted children are listed. Types of parents' attitude towards the fact of child's giftedness are separated.

Key words: altodonal person, giftedness, the need, parental attitude.

Отримано: 06.02.2009